

ján aztán már ide-oda járhatunk a filozófus és a lírikus között. Van ennek, tagadhatatlanul van jellemző ereje, hiszen a magyar költő nyelvhasználatának bizonyos vonásait meg lehet vele világítani. Csakhogy az eljárás fölényes, lendületes „különbségtévése” mégsem nyer igazolást, ez a módszer aligha várhat elterjesztésre. Az írás egy ésszerű okfejtés után holmi rajongó, túlcsigázott általánosságba, „hitvallásba”, illetve mai költészetünket — en gros — minősítő kritikai észrevételekbe torkollik.

Fabó Kinga kötetében — a nyelv emotív funkciójáról olvasva — egyhelyütt a modern lingvisztikának az indulatszavak mibenlétéről vallott felfogásáról kapunk érdekes ismertetést. Ha egy irodalmár nagyra tör és valóban fontosat, lényegbevágót akar mondani — és akad-e, aki nem erre törekszik? — akkor a szaktanulmányok mellett az irodalom egzisztenciális komolyságának az iskoláját is ki kell járnia. Legalábbis meg kell próbálnia jelezni azt a mélységet, amelyről a nagy modern írók és költők hírt hoznak, és ahol az érzések, értékek nukleuszai születnek. A nyelv és a szavak, a hiteles indulatok hiteles szavai, a *jaj*, az *ó*, az *istenem*, és az *ahá*.

(Magvető, JAK-füzetek, 1987)

OLASZ SÁNDOR

A kisfiú és a vámpírok

BAKA ISTVÁN PRÓZÁJÁRÓL

Már a *Szekszárdi mise* (1984) is azt mutatta, hogy Baka István epikai műveinek írásakor sem tagadja meg önmagában a költőt. A három műnemre vonatkozó kánont sokan, sokféleképpen ostromolják manapság. Baka azok közé tartozik, akik a széppróza felől — költőként — bontják líra és epika merev határait. Nem olvadékony, lágy líraiság az övé. Lírikus alkat, ugyanakkor líraellenes, amennyiben nem tűri az ellágyulást. Rávetíti a maga belső világát, lírai tartalmait a külső valóságra, s írásai a sivár hétköznapi realitás jelenségszférájától az áttételes, groteszk-fantasztikus szemlélettel szakadnak el. A valóság — már-már az abszurd kötetlenségével — bilien át az irreális és szürreális világba.

Baka fantáziavilága azonban a részletek valóságosságára épül. A valóságillúziót ugyan sokszor fölfüggeszti, de a következő művet a képzelet síkjának mintegy hitelesítése. Baka fantasztikumában és groteszkjében a jelen torzképét kell látnunk. A 20. századi történelem bizonyította, hogy nincs az a képtelenség, amely nem realizálódhat. Amit ma hihetetlennek tartunk, holnap valóság. A címadó kisregényben a harmadik világegés után vagyunk, a 21. században. Fölértékelődnek itt az életnek a halállal kapcsolatos dolgai. A temetők benyomulnak a lakónegyedek kiégett betonfalai közé, s a halottak napja munkaszüneti nap. A dolmai vármegye város-államokra hull szét. A szomszéd településre már csak vízzel lehet utazni, s a vonat akkor indul, amikor elegendő száraz tehéntrágya gyűlik össze. Valahol már boszorkányt is égetnek. Innen visszanezve a 20. század varázsos álomvilág: akkor még autók és repülőgépek is voltak. Autója — a mindenkori zsarnok kiváltságát még a pusztulás után is illusztrálандó — csupán Borgói Cézárnak, a teljhatalmú főispánnak van. Ezzel a mű szatirikus, társadalomkritikus eleméhez jutottunk el. Ugyanis a Borgói-dinasztia története jól ismert társadalmi jelenség ábrázolására, a

tipikus kiskirályság ésszerűtlenségeinek, igazságtalanságainak kigúnyolására teremt lehetőséget. (A bírálata a *Szekszárdi misében* a görög-tüzes dzsentr-Magyarország ellen irányul, de Baka prózájában a mindenkori dzsentr-magatartás is lelepleződik. Gondoljunk a *Vasárnap délután* doktor Hunfalvyjára és doktor Magyarjára, a csodaszarvas üldözőire. Vagy a *Transzcendens etűd* doktor Bártfayjára, akinek a beszédeit a helyi nyomda minden alkalommal egy példányban kiadja.) A *kisfiú és a vámpírok* regényvilágában, a képzeletbeli Sárdon olyan helytörténeti munkák jelennek meg, mint a *Borgói család története Sárd felvirágzásának tükrében*. Az iskolákban a család tagjainak lelkiüdvéért mondanak imát a gyerekek. S milyen ismerős Berkes Jenő pandúrkapitány neofita buzgósága Borgói halála után: „Sérelmeiteket rövidesen orvosolni fogjuk. A közeljövőben különbizottság alakul a dicsőtelen véget ért zsarnok és hitvány lakája, Lugosi Béla törvénysértéseinek kivizsgálására.”

A fantasztikus elemek már a *Szekszárdi misében* is az álmokban, lázálmban jelentkeztek. Séner seblázás állapotában a hírek „színes látomásokká” alakulnak. Majd ájultan hever az utca kövén, s „lázás látomásai” vannak. Az orkán tombolását — a nemzet és Európa omlásának ezt a hatalmas pusztulás-vízióját — már a hős „szellemi lénye” tapasztalja. S lázálom az is, hogy Séner találkozik a tíz éve halott Liszt Ferencel, aki — legnagyobb meglepetésére — a mise előadásához ajánlja föl segítségét. Most a *Margitban* a hős „szörnyű látomásra” ébred. Fél, mert minden borzalom megtörténhet vele. Éjszakai álom ez vagy látomás? Esetleg a delirium tremens játéka? A *kisfiú és a vámpírok* hőseinek, Bakó Andrásnak (egyik 20. századi őse Bakó István költő) is álmai vannak. Álmában éli újra ifjúkori kalandját Korinthusával. (A kaland valójában a korinthusi menyasszony — Phlegon antik kísértethistóriájából és Goethe balladájából ismert — története. Ez az alapötlete a kötetben olvasható „szomorújátéknak” is.) Epikai művek álmábrázolásai eleve a vallomást, a szubjektivitást, a lírizálást erősítik. A Baka-művek oly gyakori álmoleírásaiban — a modern pszichológia „bűnbeesésétől” sem függetlenül — már nem a lét folyományaként jelenik meg az álom, hanem autonóm jelenséggént. Ez a másik szféra lehet pusztító, romboló, „lidérces”, de igazságot szolgáltató, föloldozást hozó is.

Baka szorongásos-látomásos világában a hősök mindig egy lányról ábrándoznak, akivel boldogok lehetnek volna. A *Transzcendens etűd*ben az Idegen Editet keresi, s elkészíti az özarcú lány szobrát — ködből. (A novella végén az Idegenen a „vérző szúrt seb” újabb jelkép. A kivérzés mint áldozat egy pillanatra a Megváltóvá stilizálja a fiatalembert.) A *Vasárnap délután* című novellában a fiú a Jóistennel ül egy asztalnál. A hetedik napon unatkozó Úr meg akarja ajándékozni a fiút a reménytelen és beteljesületlen szerelemmel. „Szélhámos! Vén hülye!” — gondolja a fiú, s így határozottan elzárkózik a javaslat elől. Nem hiszi, hogy a viszonzatlan szerelem emléke szebb a valóságos beteljesülésnél. A *Vasárnap délután* Fehér Katalin találó megállapítása szerint (*Híd*, 1988/9) a teremtmésmítosz és a magyar eredetmítosz paródiája, „ironikus mitologizálás”. Ám csírájában hordozza a Faustmonda parafrázisát, a *Margit* alapötletét is. A Fausta utal a lánynév, a hős válságos helyzete, a kutya képében megjelenő ördög stb. A hős a Sátánnal kötött szövetség értelmében röpke látogatást tehet kamaszkorában. („Felajánlom neked...”, hogy megpróbáld helyrehozni mindazt, amit felesleges életed során elrontottál. [...] Térj hát vissza kamaszkorod világába felnőtt férfiként, és próbáld meg leszakítani lazokat az örömeket, melyeket gőzös és éretlen sihederfővel nem voltál képes kitépni a sors fukar kezéből!”) Faust tudja, hogy úgysem lehet olyan perc, amire azt mondhatná: „szép vagy! maradj!” A *Margit* fiatalembere az alku megkötésekor hiszi, hogy ezzel a lehetőséggel beteljesül a szerelem. Épp ebben a hitében kell csalatkoznia, s a kudarc rettenetét átélnie. Itt a hős úgy gondolja, nem lesz olyan aljas, hogy elcsábítsa azt az „angyali lényt”. Végül mégis a gyereklány megrontójaként látjuk. Nem ő hódítja meg a lányt, hanem akinek kiadja magát.

A *Margit* harminchárom éves hőse életének csődjével néz szembe: „...semmi

sem sikerült, csak az üresség és a szorongás nőtt bennem napról napra..." Az idő múlása egyre nagyobb pánikhoz vezet. Van egy tudási pontja, tudata, hogy teste kopik, hogy ideje van. Arra, hogy századunk emberét az idő gondolata foglalja el, és így valójában az idő rabszolgája, éppen a Sátán figyelmeztet. (Az órák képében megjelenő Mefisztó műhelyében minden órától hiányzik a mutató.)

A kisfiú és a vámpírok Bakó Andrása szinte az egyetlen értékes személyiség a kisregényben. Pontosan tudja, milyen mérhetetlen romlás jellemzi környezetét. De álláspontja a passzív rezisztencia: „Miért harcolnék én a zsarnokság ellen? Éppen elég, hogy nem hajtok fejet előtte..." Nem hajlandó a város monográfiáját a főispán kíváncsalmi szerint megírni, s emiatt segédlevéltárossá fokozzák le. A sárdi forradalom mellé sem áll, mert lényegében nem lát különbséget Borgói és a lázadók között. Vagyis nincs alternatíva, nincs csatlakozási lehetőség. Végül Bakó András is vámpírrá válik. A vámpírhistória itt nem a horrort jelenti, a vérszürcsöléseket illetően igazán mértéktartó a szerző. A vérszopó éjjeli kísértetek sokasodása az általános hanyatlás jelképe. S ebben a lelki-morális zűllés is benne van. A fantasztikus történet ezért rosszabb, mint a járvány. Itt is — miként a *Szekszárdi misében* — egy-egy partitúra testesíti meg az értéket, a művészetet. Séner Jánosnak legalább lázálmában megadatik az elégtétel: vezényelheti Liszt miséjét. Bakó András véletlenül bukkan rá Séner két évszázaddal korábbi férfikari rekviemjére. Mindenáron elő akarja adatni, de a dalárdisták fontosabb teendőikre hivatkozva nem vállalkoznak a feladatra. *A kisfiú és a vámpírok* komor, reménytelen világában a kottalapok (a város egyetlen lemezjátszójához hasonlóan) csak pillanatokra villantják föl az elviselhetőbb élet lehetőségét.

Gazdag képzelet, merész társítások, bizonyos szimbolikus-allegorikus törekvések jellemzik ezeket az írásokat. Bennük az újabb prózának különösen azt a vonását figyelhetjük meg, hogy a történet jelentősége csökken. (Bár *A kisfiú*...-nak viszonylag sok eseménye van, a szerző azonban kerüli mindazt, ami kalandos rémtörténetre emlékeztetne.) A művek nem sztorit mutatnak meg, hanem szituációt tárnak föl. Mindegyik írásban egyetlen hőshöz viszonyított az epikai világ, s a hős személyisége többnyire redukált. (Egyetlen problémával kerülnek szembe, s ilyenkor csak néhány tulajdonságukat ismerjük meg. A jellem, az életút egészének kibontására nincs szükség.) A valóságos szukcesszivitás megbontása Baka elbeszéléseinek egyik legfontosabb poétikai jegye. A *Margit* énformájában, *A kisfiú és a vámpírok* 3. személyű elbeszélésében az emlékképek, az álmok szeszélyes váltásai gyakran tagolják, részekre szabadalják a cselekményt.

Dramával Baka István már korábban is kísérletezett. *A Völgy felett lebegő lány* című verses játék költői szépségű, invenciózus jelenetekben gazdag mű, a hősök azonban dramaturgiailag keveset tesznek, s kevés az igazi drámai szituáció. *A korinthuszi menyasszonyt* most a drámai műnem törvényszerűségei felől is sikeresebb műnek ítéljük. Mondandója is súlyosabb az előző drámáénál. A darab szereplői (a társait eláruló fiú, a Vendég, az érzéki örömhöz menekülő Anya, cinikus fia, a Kamasz, valamint a Százados, az erőszak embere, a rend végrehajtója) csak áttatják magukat. A 20. századi környezetbe helyezett antik történetben egyedül az éjjélkor föltámadó lány lát tisztán. Ám ő, aki a „puszta túlélésnél" többre és fontosabbra figyelmeztet, már halott.

Baka István prózája egyáltalán nem melléktermék, fontos része a tudatosan építkező írói pályának. A szöveg művészi kidolgozása, a motívumok pontos rendszere, epikai világának reflektáltsága az újabb magyar próza törekvéseivel rokon. Új könyvében a konok értékkeresés, az autentikus élet lehetőségeinek, illetve akadályainak művészi megformálása mellett történelmi ironiája ragadott meg igazán.

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.)